

फडफडणारे पंख . . .

विजय पाठारे

डॉक्टर भाटियाचा फोन आला. म्हणाला हास्पिटल मधे ये आय नीड यू. . .

रिहाव मधे सकायद्दीची तो इनटर्नशीप करीत होता. टेनिसचा माझा सोबती काय गडबड आहे, एनी इमर्जन्सी? त्या माझ्या प्रश्नाला सरळ उत्तर न देता म्हणाला, आधी ये, मग सांगतो.

धडपडत मी तो दहा मैलाचा परीसर गांठला. भाटिया वाटच पाहात होता, म्हणाला अफेशियाची केस आहे. माझा चेहरा गोंधळात हरवला हे पाहून तो म्हणाला सट्रोक आल्यानंतर काहीना अफेशिया होतो. म्हणजे काय? मी विचारले अफेशिया म्हणजे वाचाभंग, वाक्य-शक्तीचे वैफल्य. मेंदूचा रक्तपुरठा अद्दन प्राणवाय् अन् इतर धातुंच्या अभावानं, मींदू पेशीनाशाने कायमचा जखमी होतो. अर्धे रुग्ण गचकतात, काही सुधारतात, . . . काहीना अफेशिया होतो, अफेशिया हा रोग नाही. मेंदूतून शब्दाकार घेणारी विचारयाचा कृठंतरी अडखळते, . . . आणि त्या धडपडीत शब्दाच्या पंखावर दुसरेच ग्रकल्पित शब्द, पहत्या पिसांसारखे, फडफडण्या बाहेर डाढतात, मनात असत ते न बोलता. अशावेळी रुग्णाला लागते ऐकणा-याची सहानुभूती. असं असंबद्ध बोलताना पेशंटला किती यातना होत असतील? आणि पेशंटचं ज्ञाकलं मन कसं

समजून घ्यायचं? वाचाभंगाचे अनेक प्रकार आहेत. काहीना शब्दोच्चार जमतो, त्याचं शब्दावर आवाजाचं संक्रमण असत, वजन असत, संकलनही असतं पण अर्थ शोधू नेत्यास अर्थशऱ्य बडबडच पदरी पडते. काहीचे शब्द अस्पष्ट उभटतात टेलिग्रामच्या टकटकीची त्यात निष्प्रभता उरते, क्रियापदाचा वापरही नसतो परंतु सारेच रुग्ण ज्या अर्थानं शब्द वापरावा तसा वापरत नाहीत.

मी भाटियाला विचारलं, पण मला आज का बोलवलंस?

अरे त मराठीचा स्कालर, कथा लिहितोस, कविता रचतोस, नाटकात कामं करतोस, सारं मराठीत. स्वतःच्या शैलीचा तुला अभिमान आहे. . . एकदा म्हणाला होतास, शब्द पंखासारखे असतात. सहजगतीनं विहंगावर विचारांच्या चालनेला ते लय देतात, मनाच्या कोठल्या तरी कप्प्यातुन ते झेप घेत बाहेर येतात. . . माणसाला बोलकं करतात. हर्ष, राग, भीती व्यक्त करतात. डोळ्यात भाव ओतत संवेदनेला बाचेतन इतरांपर्यंत पोहोचवतात. विचारा विकारांची रोपटी मेंदूच्या कक्षेत स्मृती निर्मितात, त्या म्हणाला होतास असं तुळ्या एका भाषणात. . .

मी म्हटलं, खरं आहे ते सारं, शब्दाना भावनेचा ओघ असतो, खरं आहे, पण कधी कधी न बोलण्यं वरं, निदान कोणी आपणास वेडं ठरवीत नाही.

ऐक्षाक्टली, भाटिया म्हणाला, अफेशियाच्या सूणाना ऐकणारे म्हणू लागतात, त्यांचं सारं तारतम्य हरवलंय. मग तो सूण कितीही हृषार असला तरीही असं होऊ नवे. माझ्या पेशंटला तुळ्या सहानुभूतीची गरज आहे.

माझ्या? . . .

हो, पेशंट मराठी आहे, संध्याताई. तिच्या स्पीच थरपीस्टला मराठी कसं समजार? तिची आर्धी उत्तरं मराठीतून असतात. जरी इंग्रजी तिला येतं.

मी विचारात पडलो, इथं न्युयाकमधे मला असा किती वेळ मिळणार? पण सात समदाप्ल्याड मराठी माणसाला निदान अशा प्रसंगी तरी मदत करायला नको? विवेर आफ पिटी, असं समजस म्हणतात. दया अर्धवट देता येत नाही. रुग्णाला दया नको असते, कोणीतरी आपल्याला समजू शकते त्याची खाही हवी असणार संध्याताईना. . . ती मी यायची?

मी संध्यानाईच्या थेरपी सेशनमध्ये मदतनीस म्हणून जाण कबूल केले. मराठीनन निर्माण होणारी वावलं मी अजमावून थेरपिस्टला ती इंग्रजीन सांगण्याचं काम स्वीकारलं. सुरवातीला थेरपिस्टला निचं मराठीनलं बोलण जिबरीश वाटायचं. अधूनमधून संध्यानाई न्यात्ता इंग्रजीनन उनर देई. अशा दुहेरी भाषा-संधर्षानि संध्यानाई अडकली होती. न्यापुढे थेरपीनन तिला यातना होऊ लागल्या होत्या. संध्यानाईला नुसतं भेटून निच्यांशी चार गण्या मारण चूक ठरेल असे थेरपिस्ट म्हणाला. म्हणूनच मी निचं स्पीच थेरपीचं सेशन अटेंड करावं असं त्यान ठरवलं. प्रथमत काही न बोलता नुसत अवलोकन करा म्हणाला. तेच योग्य होतं. दोन पेशान्ट्य होते त्या सेशनला. दुसरी बाई इयलीच, निशीतली, तिची काहीच माहिती नव्हती मला.

साधारणतः संध्याकाळची वेळ होती. मे महिना. बाहेर फुले फुललेली होती. आनही घेजावर फुलांची सुक्र मजावट होती. खिडक्या उघडव्या होत्या. बाहेरच्या हनीसकल्यांची, जाईंजुईसारखी पण जारन तीव्र, गोडमर दरवळ प्रसन्नना निर्माण करत होती. थेरपिस्टनं संध्यानाईना विचारलं. "Sandya, can you name the seasons of the year?" वास्तविक इथे चार सीझनस, आपले सहा ऋनु, गोंधळ व्यापला हवा. पण क्रमशः जरी नाही नरी संध्यानाईनी Fall, Spring, Summer, Winter अशी नावं घेतली. अडखळली ती वरीच्यांची आणि न्यापुढे तिला कलेश झाल्यागान दिसले, परंतु उनर मात्र देता आले. निला दुसरा प्रम विचारला, हा कोणता क्रनु? निन खिडकी बाहेर पाहिल. उद्यानात फुलं चौफेर फुलली होती. तिच्या डोऱ्यांन एक प्रकारचा श्रावणी हर्ष उद्घवला. डोऱ्यांनील माव स्पष्ट सांगत होता तिला काय म्हणायचं ते. पण ते उच्चारण्याचा तिच्या यन्ह पहातना मला समजलं की तिला केळदी भानसिक घडपड करावी लागतेय, असा अव्यक्त मनाचा अनर्दाच मी पूर्वी कधीच बाधितलेला नव्हता. सुरवातीला ती शान होती, शब्द त्यातहून बाहेर येण्यासाठी. पण मग मात्र तो शब्द उच्चारण्यासाठी परिश्रम करू लागली. विचारांच चळीवाढल भरलं. शब्दच बाहेर येईना. पापण्या आकुंचित होत दावल्या गेल्या. केस खाजविले गेले, पण शब्द उपटेना. थकली ती, तिला घास आला, आणि मग तिला

खिडकीकडे जायचं सुचलं. उद्यानात इथं नियं उडणाऱ्या पक्षांचा किलविलाट ती ऐक लागली. तो जावाज जण, प्रकर्षित झाला. मग तिन छातीवर हात धरीत शोषून घेतला हनीसकल्या सुगंध. घेजावरची फुले पाहिली, श्वनचे कपडे निरखले, स्पर्शान ते जणु लोकरीचे नाहीन हे जाणले. अखेरीस ओट हलले, डोळे बंद झाले आणि शब्द उपटले, "Winter". थेरपिस्टने जेवा तिला सांगितलं की हा समर आहे नेव्हा तिला आश्वर्य वाटलं. अशी चूक तिन कशी केली? तिला घाहिन होतं हा समर आहे, निच्या डोऱ्यांन ते प्रतिन होत होतं, आणि तीरीही? त्या क्षणाला तिला हसू आलं आति ती मराठीन उडगारली, "वेडी कुठली!" आणि हसली. मी मात्र माड्या स्तनध्येतन गोठावलो, थक्क झालो. एकदी विलक्षण चूक करून ही बाई ख्यतला हसते? तिला समजतो ना त्या चुकीचा अर्थ?

थेरपिस्टनं मला हब्बू विचारलं की ती काय म्हणाली? मग त्याने मला सांगितलं ही चूक तिला आलेल्या स्ट्रोकचा परिणाम, ती वेडी नव्हती. संध्यानाई हसली. तिला ते टाऊक होतं. तिन बाहेरचा फुलोरा पहायला खिडकी गाठली. मी मात्र त्या अनपेक्षित शब्दाचे अनरंग शोधू लागलो. 'वेडी कुठली!' साधे शब्द, त्यात राग नव्हता, खेद नव्हता, थकावट नव्हती. गमनीने म्हटलेले शब्द होते ने. अर्धानिय त्यात समाधान नव्हत, आनंद नव्हता. फक्त नोंद होती र्यपरिस्थितीची. तिची समत्या तिन ओळखली होती. पण अनर्वामिचा कोडमारा ती चार चौधान प्रदर्शित करण्यास तयार नव्हती. केळद असेल तिचं दुःख, तिचा कोडमारा! पण मग मला लूगेच उलगाडा झाला. बाई थीराची होती. आलेल्या अपगत्याला ती टक्कर देल होती. ख्यतला हसत, माड्या लेल्यकमनानं जाणला हा तिचा आंतरिक सामना! पण थेरपिस्टनं पुन्हा तोच प्रम विचारला तिला, हा कोणता क्रनु? ती म्हणाली समर, पुन्हा विचारला, ती म्हणाली विट. पुन्हा विचारला, तिनं डोकं हलवलं.

मी थेरपिस्टला विचारलं की ती कोण होती? कुदून आली? म्हणाला मुवर्हाची नी, मृळची चित्रकार, सुवर चित्र काढते नी, यिशेप्ल उडणाऱ्या पक्षांची. लम्मानंतर इथे आली आणि नव्याच्या मूल्यनंतर तिला स्ट्रोक आला. दुहेरी आघात झाला.

थेरपिस्टनं मला तिची खोली दाखवली. निच्या घरून तिने कादलेली चार चित्र माशवून घेतली होती. अप्रतिम होती नी. एक झेप घेणाऱ्या पक्षांच, दुयरं पंख्यान चोच खुपरण्याऱ्या

पक्षाच, नियरं सम्बेद्या प्रकाशान क्षितिजावर किलविलाट करणाऱ्या पक्षाच, चौथ मिजव्यानत्या कोकिळेच, पण ने होते फक्त काळ्या पेनिस्तीचं रेखांचित्र, मी थेरपिस्टला मरटल, पिजव्याच चित्र का आणलेस? निला इथ केवेत अडकल्याची जापीच द्यावला? तो मध्यात्मा, बरोबर जाहे, पिजव्याच दार उघडण फक्त निया होनी जाहे.

खोलीत न्याने चितारण्याची सारी सामुदीरी ठेवली होनी, फलकावर नुस्ख कोर कागद निला आव्यान देत होता. कुचलेही रगीन होते, जण रंगान माखापला उन्नुक झालेले, सम्भानाईन मात्र झजून न्या सामुदीरा होनी लावलेला नक्ता, थेरपिस्ट वाट पहान होता चित्रकाराता जान येण्याची.

तेक्क्यान सम्भानाई जात आली, मला पाहून आनंदाने मराठीत मध्यात्मी, "नुस्काला

चित्रकाऊ आठवनान का? जाव आणावा लागणार होता हानाचा, रंगांच्या स्वैर मिश्रणाचा, उडणाऱ्या पखाच्या कलाटणीचा आणि न्याच्या फडकडण्याचा, सध्यातार्ह मात्र आता जानपणे न्येतृ विणीन होनी काळ्या लोकरीचा, हानाना विचार करावा लागेन नक्ता, लोकन विणीनी जान होनी, मेंदूच्या टिश्यूच्या आवरणावारडी.

बायाच फेच्या झाल्या माझ्या रिहैमेस्टद्यर, सध्यानाईची समर्पेट म्हणून नियं एक पेनिसीतली गोरी शर्पेत्तिकन वाई होनी, पण नियावर झालेला परिणाम वेगळा होता, ती बोलावरी ने असेची स्पष्ट, वजनदान, सकलीत वाटापच, मी थेरपिस्टला विचारले, कोणीती हिची भाषा? नो मणाला इग्निश, विचारी वाई व्यवस्थित अशी बडवड करीन होनी, पण जे उच्चारापचे होते ने काही बाबरे पडत नक्तने, निया झाण्याच भाडवल असं तुकडे फाडलेल्या फिनीगन डोक्याच्या शेंडिंग माझिनमध्यम बाहेर पडत होत, निला ने सपजत होत नीही ती हिप्पीन बोहल्याच्या प्रयत्न कीत होनी, "थ्या दोर्धीत असा फरक का?" मी थेरपिस्टला विचारले, तो मणाला, "हेलन डावखुरी जाहे, डाव्या हाताला प्राधान्य मिळालेल्या व्यक्तीचा मेंदू योहांकार वेगळी प्रतिक्रिया देत असतो, उजवा हात वापरणाऱ्या मेंदूवरील डाव्या अर्धकाण्याच वाच आवरण न्याच्या संवेदनांच पूर्यकरण अस वाचाविचाराची मंयुक्ती वा नियोजन याथत असते, जे स्याभाविक डावखुरे अव्यान न्याच्यायावरीनीन मात्र मेंदूच्या उजव्या वर भागात (जिये सहसा फक्त यांव्यानिरिक्त उपजन वा उन्नर्फून हात केंद्रीत असते) वाचेची आणि विचाराची काही मंयुक्ती व नियोजन होते, अशा व्यक्तीच्या डाव्या मेंदूला जर स्ट्रोकने हजा झाली नर न्याची वाचा काही बळी कापर्वाह रहाते, कारण उजवा मेंदू ने आदेश देत शक्ता, हेलन डावखुरी अस्याने निला निया डोक्याम घाललेडी उजव्या विकृत डाव्या मेंदूची स्पष्टी सपजापची, निला सार अगद दुमगलेल वाटापचे एकदा बाहेरील उधानान खल्यान पाणी साठान होत, मेंदूच्या एका भागाने निला उजव्या बाजूस वल्याम सापितल, मेंदूचा दुसरा भाग डावी बाजू पे मध्यात्मा, न्या झागड्यान नी सरल पाप्यानून यातन पालिकडे गेली.

हेलन निया विचाराचा झानडा डायरिन लिहून ठेवावची, निन बरैच काही सम्भानाईचीविणीही स्थिहिन होते सहवायान, थेरपिस्ट मध्याला की निला बोटारीच्या अक्षिसेंटमध्ये डोक्याला पार वसला होता,

डाव्या मेंदूला सूज आली होनी, आपण इनक नीट सानताप नीही दुम्याला का कळज नाही झान नी शवविन होइ, निला वाटावरच की नी जिवत नाही, पुतापासरची पुढीवर यावरनेय, विलक्षण भीनी वाटावरी निला न्यनचीच, पण थेरपिस्टन निला यमजावल होत की ती लवकारच वरी होईल, सवेदनाच शवानीन द्योपातर उच्चारानून श्रद्धाकार घेईना घण्णन तिन डायरी लिहायला घेवली, न्यासुले मला सम्भानाईच वरचने व्यक्तिमत्त्व समजू शक्कल, निच्या समाप्तान सर्वरूप रास्त्यन भाग घेता येऊ लागला, पण चव्यानाईच व्यक्तिनियत्र रगवानाना मी चुकीचे रग वापरले ग्रस्यासच, कच्च्या चित्रकाराच हे चित्र हुवेहुव करा वटणास?

मी एकदा सम्भानाईला विचारले, नुस्क स्ट्रोक आला मधजे काय झाले? मूरवासीला ती मणाली, आठव्याच्या प्रपत्त करते नी चित्रफलकाकडे गली पेनिस्तीन झारझार द्य काढीन राहिली, एका दगानून दुम्या दगान, दुम्यानून निस्यान, न्यानून चौथान, पुढचा द्य काढानामा पाठ्या काळ्या कह लागली, अनरगाचा शोध घेत होनी ती अधिसाधा भेद करीन, पण यनन धुक पर्यवर्त होत, मी निया झेवतच्या दगाकडे पाहिले, न्याचा आकार पस्याया होता... पस्याच्या

ज्ञानाचा वापर न करना सम्भानाईन स्ट्रोक आल्यावर काय वाटल ते याकम केल, एकाच वेळी सारे प्रत्यं विचारापचे नवानात हे मी थेरपिस्टकडून शिकल्यो होतो, प्रत्यं एकच होता, अन्यायी काय वेदना झाल्या निला स्ट्रोक घेवला?

काय हेत असेहा जळा वेळी? वेहापासून विभिन्न होण्याचं हे ज्यवलोकन? उडणाऱ्या अग्निशलाकाचा विस्तव्यावरीत रास्त उचलायाचा हा प्रयत्न? काय उरलय माझी? अवाचितपणे काढेयर आधात झावा आणि हजारा तुकडे उडावेन नवे का हात मूरीन दडल्या वास्तवनेय? कशलाया याग नाही, कोसल्याची फक्त भावगा? वेचारिक परल्याची गरी? मेंदूपद्ये उडभवलेला अग्निश्वापक म्होट? संवेदनाच्या माउगर्वीन प्रथमक मनाम विचारांची प्रक्रिया उडभवावाता हवी, एकल, पाहिल, स्पर्शित अस अपेक्षित भाग नवान करावला हवी, ते जपत नाही नर? स्ट्रोकच्या झाणकारीच त्युरीन द्यपातर होता? का नी कधीच व्यक्त न होणारी मूरी कुटल्यानी उलेल्या मेंदूच्या कण्यान दहम रहाते? चलनचिवापध्ये मोटारीची चाके उलटी जान आलेन असा भाग होता? सवेदनाच्या घटक्यानाही नी नीकाडुयी, न्यानून सम्भानाई

दृश्यी येत ना?" मराठी येन का अस निला विचारापचे होत, मी समजून उनरलो, "हो, मराठी येने मला, मराठीच जाहे मी," निला काय पस्यायच होत हे मी हेरल होत, निला निवी चूक समजली होती, पण माझ्या उनरान निस्ता हम् आरु आरी नक्तन मध्यात्मी "Thanks", निची चूक मी निया निवेदनाम आणकी नीही मध्यन असेल, ग्राहीत थेरपिस्टला रे कळज नक्तन, मी सम्भानाईला बोलक केल होत, जानाना न्याने फला विचारानेवरीत आणि पस्यायतची काही पुस्तक दिली व मध्यात्मा, "थ्या पुस्तकानील पक्षाची तुड्या भापेतील नाय नुता पाहिल ग्रनतील, पुन्हा येणील नेहा नियाशी बोल, नी पुनक्की सम्भानाईची होनी, चित्रकारीची आणि पक्षाची भाषी न्यान ओळख होण्यार होती, कोकिळेच वित्र रेखाट्याच्या कलाकारातला मी विचारणार होतो की नुस्का

कशी बाहेर पडणार? आना हाच ध्यास मला
लागला होना.

त्या दिवशी मी घरी परतप्पापूर्वी डॉक्टरला
विचारल, बरी होईल ना संध्याताई? डॉक्टर
फणाला तसं प्राणनीसिस अध्याप देना येणार
नाही. मेंदूच्या बग्याचशा पेशी दुखावत्या गेल्या
आहेत, काही बाहकपेशीचं जाळंही, ज्यांना
ब्रेनटिश्यू महणाला, ने निष्काप झालेय. विचार-
मधेदमार्य दल्लण्यवळण नीट होईलच असे सांगला
येत नाही. संध्याताईची सुधारणा होत आहे
पण...?" "पण काय?" मी विचारल, "पुन्हा
स्ट्रोक येण्याची भीती आहे" डॉक्टर महणाला,
"निच्या CATSCAN मध्ये Aneurysm
विसून आलेला आहे, मेंदूपथली एक छाडी
धमनी पुऱ्याली आहे, पुन्हा निच्या
रक्तवाहिन्यानही गोटलेले रक्त रक्तमार्न
अडवीत आहेत." "स्थावर उपाय?" मी
विचारल, "अस्पिरीन देना येत नाही कारण ने
दिल्यास मेंदूपथली धमनी फुटण्याचा समव आहे.
न्यामुळे जेवढी घेना येहील तेवढी आम्ही
संध्याताईची काळजी घेतो. इतक्यान झापेशन
करता येणार नाही, औषध देना येतील ती देनो.
बाकी विधात्यावर! संध्याताईच्या घनातील
कल्लोळ कमी करण फक्त निच्या हाती आहे.
म्हणूनच आम्ही तुम्हाला मवतीला बोलावत्या,
पानूभाषेचे अमृत न्यांना पाजण्यास."

'अमृतानेही पैजा' जिंकणारी माझी मराठी
भाषा किनपत उपयोगी पडणार होती
संध्याताईला?

बेट्ट पार्क वे वस्तु घरी जानाना पर्यंतरही
संध्येचे रंग भरले होते. अनेक आकाराचे पतंग
वायुची फट घरीत शांतपणे विहार करीत होते.
पहाटचे क्षितीज ते, त्याला संध्येचे क्षितीज कवय
समजणार? मी मात्र आठवीत होनो डुबणारा
सूर्य. सावऱ्या दगांतील कानानाकाच्या
कल्पित यष्टाकृत्या काळाचा कापूस पिंजारीत
अस्त्राच्या सूर्याचा रविनपा शोषन घेत होत्या.
संगाच्या मिसळणीत आकंदत होते रंगवेडे पक्षी,
पंखाचे कुंचले रक्तरंगात माखीन, सूर्याच्या
दफनाच्या तयारीला लागलेल्या दर्याच्या
फुटण्याच्या लाटांवर झोप घेण्यासाठी, पंखानून
नुसाराचे हंडधनु मेघाना अर्पून, ओहोटीच्या
किल्किलाटात संध्येचे स्नान उरकण्यासाठी,
आणि फडकडणाच्या पंखांवर नवी क्षितीजे
शोधण्यासाठी!